

Gamle skovnavne i Ribe amt

Af Kristian Hald

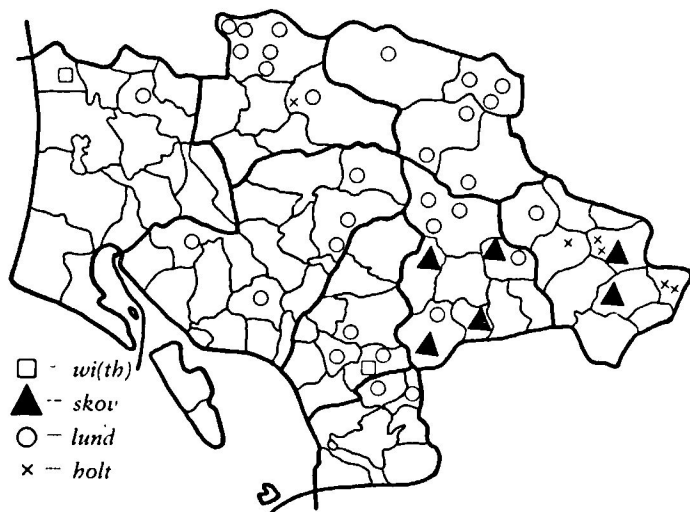
Før de store hedeplantningers tid var det meste af Ribe amt meget skovfattigt, hvad man let kan forvise sig om ved at kaste et blik på Videnskabernes Selskabs to kort fra 1803 og 1804; kun de østlige dele af amtet rummede skov af nogen betydning. I oldtiden og middelalderen var forholdene anderledes, og mange gamle bebyggelsesnavne har til vore dage bevaret mindet om ældre tiders skovbevoksning.

Nogle af disse navne ender i de middelalderlige kilder på *-with* »-ved«, der forekommer i oprindelige skovnavne mange steder i landet. Det har især været brugt om større skovstrækninger: på Sjælland indgår det således i de middelalderlige navne Hornswith, navn på den store skovstrækning i det nordlige Hornsherred, der endnu i vore dage for en stor del er skovbevokset, Stenswith i Sydsjælland og Ørwith, en stor skovstrækning i det nordlige Sjælland mellem Esum Sø og Kattegat.

Et af navnene på *-with* er købstad- og sysselnavnet *Varde*. Det skrives *Warwithsyslæ* 1234 i et brev i Ribe Oldemoder,¹ *Warwith*, *Warwithsysæl* i Valdemars Jordebog, *Warythsysil* i et originalt brev, udstedt på Varde sysseting 1355,² men allerede *Warthsysel* i et originalt brev på nedertysk, udstedt af grev Johan III af Holsten i 1336.³ I originale dokumenter fra 15. årh. findes skrivemåder som *Warde*, *Warth*. Som man ser, svinder det oprindelige *w* i sidste led allerede i det 14. årh., og man får tidligt den sammentrukne form af navnet, som svarer til den moderne, og også former, der svarer til den moderne dialektudtale »*Wår*«, hvor den udlydende vokal er svundet. Navnet forklares af Marius Kristensen⁴ med tvivl af det gammeldanske ord *wara* »overdrev«, et ord, der normalt bliver til *woræ*, *oræ* i ældre middeldansk tid, sandsynligvis ved den særlige udvikling, der kaldes kombineret *u*-omlyd. Ved den

bliver et oprindeligt a labiliseret (rundet) til o under indflydelse af et u i endelsen i forbindelse med en labial konsonant.⁵ Formen (w)oræ må da antages at udgå fra et ældre waru, ordets oprindelige form i de andre kasus i singularis, der svarer til nominativsformen wara. Hvorfor er denne udvikling ikke indtrådt i navnet Varde, og hvorfor har forleddet altid enstavelsesform i de gamle skrivemåder? Ja, forklaringen herpå må, under forudsætning af at tolkningen er rigtig, være den, at i et oprindeligt Waruwith, hvis første led er genitiv af wara, vil u-et svinde foran den labiale konsonant i efterleddet, før den kombinerede omlyd indtræder, således at sammensætningens normale gammel-danske form netop vil være Warwith. Men forklaringen af 1. led som wara »overdrev« er næppe den eneste mulige. Det kunne også tænkes at være et ord svarende til gammel-svensk vara (»sandet) strandbred«. Dette ord er antagelig beslægtet med bl.a. oldengelsk waroth »strand« og med det gammel-danske warth, der indgår i bl.a. Rødovre og Hvidovre, i middelalderen skrevet Awarthæ, Aworthæ »åbred«. ⁶ Wara må, ligesom warth, antages også at kunne bruges om bredden af et vandløb, sådan at Warwith kunne betyde »skoven ved åbredden«. Regner man med betydningen »strandbred« ville det forudsætte, at Warwith oprindeligt var navne på et meget stort område, der strakte sig helt ud til Vestkysten, hvad der næppe kan forenes med, at Warwith tidligt er blevet navn på en bestemt bebyggelse i syslet. Endelig må nævnes den mulighed, at Wara kunne være det gamle usammensatte navn på Varde Å. Et usammensat elvenavn af denne form har man formodet i gamle norske stednavne, bl.a. som det oprindelige navn på det moderne Varåen.⁷

En anden sammensætning på -with er sognenavnet *Jernved* i Gørding herred. Det skrives i R.O. 1291 iarnwi, i kirkelisten ca. 1325 Jærnwuy og i et originalbrev 1338, udstedt af en borger i Ribe, Iærnwwith.⁸ Selv om formen uden

-th- er overleveret lidt tidligere, synes der ikke at kunne være tvivl om, at efterleddet oprindeligt er with, og at navnet er af samme oprindelse som *Iarnwith*, det danske navn på det nuværende Dänischwohld, det gamle grænselandskab mellem daner og sakser, som sakserne kaldte *Isarnho*, af det til gammeldansk iarn svarende oldsaksiske isarn (tysk Eisen) og et ord ho med betydningen skov.⁹ Af samme oprindelse er desuden det nuværende *Jernit* i Hammel sogn, Gjærn herred.¹⁰ Første led i navnene er ordet jern, der her næppe sigter til jernudvinding. Da sammensætningen *Iarnwith* forekommer tre steder på den jyske halvø, skal man snarest søge en overført betydning i forleddet, og man kan tænke sig, at navnet »jernskov« betyder sådan noget som den mørke, uigennemtrængelige skov. *Járnvidr* forekommer også i Eddadigtet *Völuspá* og er ifølge *Lexicon Poeticum* et navn, der bruges om store, tætte og mørke skove.¹¹ Også Oluf Nielsen opfatter *Jernved* som den »uigennemtrængelige skov«.¹²

Da -wi og -with veksler i de gamle stavemåder af navnet *Jernved*, ligger det nær at formode, at også et par navne,

der i de ældste kilder skrives -wi, kunne være oprindelige -with. Det drejer sig om *Hejnsvig* i Slavs herred, i kirkelisten ca. 1325 Hinghælswi, og *Lønne* i Vester Horne herred, R.O. 130-20 *Wæstærlinwi*, kirkelisten *Lynwi*, 1406 *Lyny*, 1440 *Lønæ*. Samme navn som *Lønne* er det sønderjyske *Øster Lindet* i Frøs herred, kirkelisten *Lynwy*, 1431 *Linwy*.¹³ At efterleddet i disse navne kunne være et ældre -with er formodet af Oluf Nielsen,¹⁴ og også Marius Kristensen har stillet sig noget skeptisk over for tanken om, at -wi skulle være oprindeligt.¹⁵ Oluf Nielsen giver ingen forklaring på, at th-lyden eventuelt kan svinde i -with, men en sådan forklaring er for Sveriges vedkommende givet af Jöran Sahlgren.¹⁶ Sahlgren regner med, at -vi i en række svenske stednavne er et ældre -vidher (svarende til gammel-dansk -with), idet th-lyden (det spirantiske, »bløde« d, i gammelsvensk oftest skrevet dh) er svundet enten i den gamle dativ singularis form -vidhi eller i en neutral sideform vidhi til masculinumordet vidher; der er tale om et tidligt svind af th-lyden i tryksvag stilling mellem to vokaler, der kan konstateres allerede i svenske runeindskrifter, hvor et oprindeligt -stadhum (dativ plur. af stadher) kan optræde som -stam.

For Danmarks vedkommende kan som parallel nævnes, at th tidligt kan svinde i efterleddet -thorp, når første led oprindeligt ender på en vokal.¹⁷ En særlig rolle for det danske svind må det antages at spille, at th i dativ-formen står mellem to i-er. Formodningen om, at efterleddet i de nævnte navne fra først af er -with og ikke et oprindeligt wi »hedensk hellighed«, stemmer med, at forleddene åbenbart hverken er gudenavne eller andre ord, der kan tænkes at have med hedensk kult at gøre.

Navnenes tolkning må i øvrigt betegnes som temmelig usikker. Den gamle form af *Hejnsvig*, *Hinghælswi*, synes vanskeligt at kunne forenes med den moderne, og Oluf Nielsen formoder, måske med rette, at formen i R.O.

kunne være fejlskrevet for Highnæls-.¹⁸ Under denne forudsætning kunne det tænkes, at 1. led var genitiv af et ord beslægtet med norsk dialekt *higl* »meget fin regn«,¹⁹ her måske med betydningen »fugtighed« eller lignende. Hvad Lønne (og Øster Lindet) angår, synes den omstændighed, at navnet skrives med *n* i de gamle kilder og udtales med »almindeligt« *n* og ikke med den jyske palatale *n*-lyd, der svarer til gammeldansk *nn*, *nd* eller *tn*, at vise, at første led må være et gammeldansk ord med enkelt *n*. Derved udelukkes trænavnet *lind* med gammeldansk *nd* og ældre dansk *lind*, oldnordisk *linnr* »slange« (jfr. *lindorm*). I Sønderjyske Stednavne²⁰ er det formodet, at første led i Øster Lindet kunne være et gammeldansk *lin-* (med kort *i*) i aflydsforhold til norsk *lein* »skråning«. Byen ligger på stærkt bakket terræn, og også Lønne kirke ligger ved et bakkeparti (Kirkebjerg og Gravenbjerg).²¹

Sammensat med *-ved* er muligvis også Oved i Øse sogn, Skast herred, der ikke er overleveret fra middelalderen. Bebyggelsen ligger ved Holme Å, og navnet kunne være et oprindeligt Åved.

Navnene på *-wi(th)* må – bortset fra det tvivlsomme Oved – være gamle. Allerede svindet af *th*-lyden forudsætter, at de navne, der skrives *-wi* i de gamle kilder, går tilbage i alt fald til den ældste periode af middelalderen, men deres høje alder viser sig også ved, at de synes at indeholde ord, som tidligt må være forsvundet af sproget. På høj alder tyder det også, at navnene på *-wi(th)* er sognebyer og i et enkelt tilfælde sysselcentrum.

De almindelige navne på *-lund* er som helhed yngre end sammensætningerne på *-ved*, selv om nogle af dem må antages at gå tilbage i alt fald til vikingetiden, idet danske navne på *-lund* er ret almindelige i Danelagen. Af kortet fremgår det, at de – bortset fra en gruppe på 6 navne i Ølgod sogn – først og fremmest findes i de østlige egne af am-

tet. De betegner som oftest mindre skovstrækninger, og navnene er i de fleste tilfælde etymologisk gennemsigtige. Forleddene er i mange tilfælde plante- eller dyrenavne, f.eks. i *Torlund* i Ølgod sogn (1461 Thornlwnd), af torn, *Hyldelund*, *Hessellund*, *Donslund* (ældre Dunslund, måske af dun som plantenavn eller simpelt hen »lund, hvor man har samlet dun«), *Billund*, vel af bi, *Kragelund* og *Puglund*, af pugge »tudse« eller måske af puge »nisse«. Sogne- og herredsnavnet *Kalvslund* (R.O. 1291 Calslundhæreth; kirkelisten ca. 1325 Kalfslund, Kalfslundhæreth) er på grund af den genitiske sammensætning blevet tolket af mandsnavnet Kalf,²² men er efter al sandsynlighed sammensat med dyrenavnet kalv, her i betydningen »horte-kalv«; det er således en parallel til navnet på nabosognet *Hjorthlund*. Af samme oprindelse er i øvrigt det sjællandske *Karlslund* (1326 Caalfslundæ). Tislund er sammensat med gudenavnet Ti, oldnordisk Tyr, og navnet må altså gå tilbage til hedensk tid. Det findes også andre steder i landet og er en parallel til *Thise*, *Tiset*, begge af oprindeligt Tiswith. Et navn, der har relation til gamle landbrugsforhold, er *Løvlund* i Grene sogn. Da det ikke er særlig påfaldende, at der findes løv i en lund, må navnet sigte til, at man her har samlet løv til kreaturernes vinterfoder. Indsamling af løv har spillet en meget stor rolle i de andre nordiske lande og anvendes nogle steder endnu.²³ Til skovens anvendelse turde også sigte navne som *Hjullund* og *Vognslund*, steder hvor man har hentet hjul- og vogntømmer, og til samme kategori hører vel navnet *Plovslund*, hvor man kan have fået materiale til ældre tiders træplove. En formel mulighed er også det gammeldanske mandsnavn Plogh, der indgår i *Plovstrup* i Jernved sogn, men der er tilsyneladende ikke andre eksempler fra denne egn på, at -lund er sammensat med et personnavn. Ordet lund forekommer også usammensat i *Lund* og – i pluralisform – i sognenavnet *Lunde*, der utvivlsomt hører til de ældre navne af typen.

Skønt skov er sprogets almindeligste ord for skovbevoksning, er det ikke særlig hyppigt i gamle bebyggelsesnavne. I Ribe amt indgår det i landsbynavnet *Lunderskov* og sognenavnet *Lejrskov*, desuden bl.a. i et par gårdnavne *Sønderskov* og *Nordenskov*, der nævnes i henholdsvis 14. og 15. århundrede, og som næppe er ældre end middelalderen. Navnet *Lunderskov* må antages at være forholdsvis gammelt, fordi første led har bevaret den oprindelige genitivform *lundar* af ordet *lund*. *Lejrskov* er blevet sammenstillet med navnet *Lejre*, men de senmiddelalderlige former (1490 *Lerskov*) tyder på, at første led er ordet *ler*; jordbunden i sognet er ifølge Trap⁵ hovedsagelig moræneler. *Favrskov* er snarest sammensat med ordet *fager*, der også indgår i *Favrholt* ndfr. En enkelt skrivemåde *Farskov* fra midten af 16. århundrede kunne dog tyde på, at navnet var af samme oprindelse som det østjyske *Favrskov* i Sabro herred, 1277 skrevet *Farscogh* i Århusbogen, der er sammensat med ordet *far* »vej, spor«,²⁴ som senere er omtydet til *fager*.

Holt er sidste led i flere navne, der med en enkelt undtagelse ligger i amtets østligste del. Ordet, der har levet i jysk dialekt i betydningen »åben plads i skov, lille samling af træer«, synes i stednavne at være brugt om små skovstrækninger. Navnene er formentlig gennemgående noget yngre end *-lund*; i modsætning til *lund* indgår ordet ikke i danske stednavne i Danelagen. Forleddene er i de fleste tilfælde gennemsigtige. Eg indgår i *Egholt*, hund i *Hundsholt*, lam i *Langholt* (1688 *Lamholt*), lærke i *Lærkeholt*, fager i *Favrholt*. I *Tandholt* er første led antagelig af samme oprindelse som i det alsiske sognenavn *Tandslet*, der er forklaret af et ord *tand-*, beslægtet med verbet *tænde* og muligvis med betydningen »areal ryddet ved brænding«. ²⁵ Et enkelt navn fortjener nærmere omtale: *Ravnholt* i Gesten sogn. Tilsyneladende er det sammensat med ordet *ravn*, men i en notits i R.O. har det efter Oluf Nielsens læsning

formen Raelholth. Den pågældende notits er ifølge Erik Buus²⁶ fra tiden ca. 1490-1500 og er »næsten ulæselig«. Derfor er det måske tvivlsomt, hvor megen vægt man kan lægge på den.²⁷ Under forudsætning af formens rigtighed er der i første led sket en overgang fra Ravl- til Ravn-, der muligvis kunne have en parallel i det himmerlandske sognenavn *Ravnkilde*. Dette skrives 1511 Raffwelkell, men dette er dog ikke navnets ældste form, 1462 skrives det Raffnkieldh. Oluf Nielsen²⁸ forklarer første led i de to navne af det jyske dialektord ravl »siv«.

Foruden navne af de ovenfor omtalte typer findes der enkelte andre, der minder om skovbevoksning, således *-ris*, bl.a. i *Egeris*, og *-kær*, der i mange gamle stednavne synes at være brugt i betydningen (»sumpet) kratskov«. Glemmes må det heller ikke, at også forleddene i mange navne sigter til stedets bevoksning. Eg indgår således i *Jegum* og forekommer også usammensat som stednavn (i Grindsted sogn, 1480 Egh). Hessel er første led i *Hesselho*, *Hessellund* og *Hesselmed*. Asp indgår i *Asbo* (1462 Asphowet) og forekommer usammensat i Horne sogn (1585 Asp). Navnene viser, som man ser, også noget om skovens sammensætning.

I det foregående er der ikke tilstræbt fuldstændighed, og de mange skovnavne, der ikke er blevet til navne på bebyggelser, men kun kendes som natur- eller marknavne, er slet ikke omtalt.²⁹ Alligevel turde det klart fremgå, at navne der sigter til tidligere skovbevoksning spiller en betydelig rolle i amtet, og – som det fremgår af kortet – især i dets østlige halvdel. Her viser navnene, at skoven i ældre tid i høj grad må have præget landskabets udseende.

NOTER:

1. Ribe Oldemoder, i det følgende forkortet R.O., er citeret efter O. Niensens udgave 1869. – Kirkelisten er affattet ca. 1325, men indført i R.O. med en hånd fra ca. 1380-1410 (Erik Buus i Corpus Codicum Danicorum VIII, indledn. p. XXIV).

2. Dipl. Dan. 3. rk. IV nr. 217.
3. Dipl. Dan. 2. rk. XI nr. 331.
4. Fra Ribe Amt VIII 581.
5. Se Johs. Brøndum-Nielsen: Gammeldansk Grammatik § 88, § 137.
6. K. Hald: Vore Stednavne, 2. udg., p. 43.
7. O. Rygh: Norske Elvenavne, pr. 290f.
8. Dipl. Dan. 2. rk. XII nr. 105.
9. Formen Iarnwith forekommer bl.a. i Valdemars Jordebog og i et diplom fra 1259 (afskr.; Dipl. Dan. 2. rk. I nr. 294). Formen fra den sidstnævnte kilde er i Trap⁵ fejlagtigt henført til Jernved i Ribe amt.
10. Danmarks Stednavne XII 121.
11. 2. udg. p. 327. På den måde opfattede allerede Müllenhoff (Deutsche Altertumskunde V:1 p. 123) navnet; jfr. også E. Hellquist: Svenska sjönamn p. 287f. Eddaens Járnvídr er i øvrigt, men sikkert med urette, ligefrem blevet identificeret med Iarnwith = Dänischwohld.
12. Blandinger udg. af Universitets-Jubilæets danske Samfund I, 248f.
13. Danmarks Stednavne IV 501.
14. Blandinger udg. af Universitets-Jubilæets danske Samfund I, 248f.
15. Fra Ribe Amt VIII, 580: »kan man stole på de ældste skriftformer . . . var her et vi«.
16. Namn och Bygd 1923, p. 110ff.
17. Forholdet er omtalt flere steder i Gammeldansk Grammatik, bl.a. § 287, anm. 1.
18. Blandinger etc. I, 249.
19. Således Nudansk Ordbog; om higl se Torp, Nynorsk etymologisk ordbog under higlā.
20. Danmarks Stednavne IV, 501.
21. I Nudansk Ordbog antages forleddet i Lønne at være et andet aflydstrin lin- med lang vokal, der også kan tænkes at indgå i det midtjyske Linā.
22. Danmarks Stednavne III, 153.
23. K. Hald: Stednavne og Kulturhistorie, p. 31f.
24. Danmarks Stednavne XII, 30.
25. Danmarks Stednavne VII, 183.
26. Corpus Codicum Danicorum VIII indledn. p. XXXII.
27. Trap⁵ daterer med urette formen til 1317.
28. Blandinger etc. I, 338. Jfr. Johan Lange: Ordbog over Danmarks Plantenavne II, 558.
29. Som eksempel kan nævnes de talrige skovnavne, som anføres i H. K. Kristensen: Øster Horne Herred, p. 15ff. H. K. Kristensen gør også opmærksom på de ganske små skovrester i form af krat og egepur, der stadig findes i herredet.